

D. MAMEDOV

A SERBAIDŽAANI NSV

A-25298_{III}

Džalal Mamedov

ASERBAIDŽAANI NSV

5-11

0568F

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1963

Originaali tiitel
Джалал Мамедов
АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ СОВЕТСКАЯ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА
Азербайджанское
Государственное Издательство
Баку 1961

Kaane kujundanud G. Pant

Tõlkinud K. Merimaa

N 2

Tartu Riikliku
Raamatukogu
78379

206018

Джалал Мамедов
АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ССР
На эстонском языке
Обложка Г. Пант
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja E. Harduva
Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja A. Odamus
Korrektorid V. Põlde ja O. Kajandó

Ladumisele antud 6. III 1963. Trükkimisele antud 10. V 1963. Paber 54×84.
1/16. Trükipoognaid 3. Tingtrükipoognaid 2,46. Arvestuspoognaid 2,62. Trüki-
arv 2500. Tell. nr. 1352. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind 10 kop.

Kust te ka tulete, kas Niiluse või Gangese palavatelt kallastelt, Konakry troopilistest aedadest, Tuneesia oliivisaludest, Afganistani mägistelt nõlvadelt, Alžeerias, Euroopast, Ameerikast — kõigil teil on kodumaa. Igaüks armastab oma kodumaad, olgu see milline tahes — kas aheldatud nagu Prometeus või vabaduse kätte võitnud maa, kes pole veel jõudnud oma haavu ravida, kuid kes on vabaduse päikese all õitsele puhkenud. Armastus kodumaa vastu on see võimas jõud, mis aitab inimest luua, taastada tuhast ja varemeist linnu.

Tahame teile jutustada oma sotsialistlikust Aserbaidžaanist. Ja mitte üksnes jutustada. Käime teiega käsikäes mööda vabariiki, mööda tema tasandikke ja orgusid, tõuseme mägedesse, imetleme Šahdagi ja Goškari lumiseid tippe, türkiissinist Gek-Göli järve peegelpinda.

Nõukogude Aserbaidžaan särab ereda tähena Nõukogude Liidu vabariikide suures tähtkujus. Seda tähtkuju võib nimetada sõpruse tähtkujuks. Ja see sõprus on tõeline, omakasupüüdmatu, südamlük ning toob rõõmu ja aitab ehitada õnne.

Aserbaidžaanid territooriumi pindala on 87 000 ruutkilomeetrit. Lõunas piirneb ta Iraani ja Türgiga. Nõukogude Liidus on tema naabriteks põhjas Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, loodes — Gruusia NSV ja edelas — Armeenia NSV.

Viimasel rahvaloendusel 1960. aastal oli Aserbaidžaanis rahvaarv 3 973 000. Peale aserbaidžaanlaste elab siin armeenlasi, venelasi ja teisi rahvusi.

Aserbaidžaanid loodus on rikas ja mitmekesine.

Kujutlege, et me sõidame rongi või autoga. Tundub, nagu polekski lõppu stepiavarustel, pilvedega sarnaneva-

tel puuvillaväljadel, nisu- ja maisipõldudel. Ja korraga sillerdab päikesepaistel järve- või jõepind, kauguses kerkiavad läbi udu mägede kontuurid, tee tõuseb märkamatuult üha kõrgemale ja peagi viibime hoopis teises maailmas — mägimetsade ja -järvede riigis, keset tormavaid koski, rahulikult vulisevaid allikaid ja tervisveelätteid. Aserbaidžaanilõunaosas, Lenkoranis, tungivad veega üleujutatud metsatihnikud peaaegu Kaspia mere kaldale, põhjas laiuvad Kuba-Hatšmassi metsad. Suur- ja Väike-Kaukasuse mäeahelik ning Talõši tipud justkui embaksid iidse tulede-maa lai avarusi.

Vikerkaarvärvides lillemeri mägede jalamil vaheldub mööda mäenõlva vaevaliselt ülesronivate metsadega, kõrgemal aga sädelevad päikeses mäetippude lumised mütsid.

Imeilus on Aserbaidžaanil reljeef, kus tasandikud ja mäed on üllatavalt lähedased naabrid. Aserbaidžaanil mäed! Kõrgeim neist — Bazarduzu — tõuseb peaaegu viie tuhande meetri kõrgusele üle merepinna.

Veerohket Kura jõge, mis voolab läbi kogu Aserbaidžaanil läänest itta, nimetab rahvas juba iidsest ajast «Elujõeks». Seda ülistas oma luuletustes aserbaidžaanil poet M. P. Vagif (1717—1797), sellest loovad laule ašugid — rahvalaulikud.

Araks ja Alazan on Kura tähtsaimad lisajõed. Aserbaidžaanil viljakal pinnal voolab veel teisigi suuri jõgesid — Samur, Tertertšai, Lenkorantšai, Akaratšai ja teised.

Palju on Aserbaidžaanil ka järvi, nii suuri kui väikesi. Tõuseme koos mägijärve Gek-Göli (Sinise järve) juurde. Gek-Göl asub 40 kilomeetrit Kirovabadist (Gjandžist) lõuna pool, 1775 m kõrgusel. Teda ümbritsevad kõrged metsaga kaetud mäed. Järv tekkis 1139. aastal, kaks aastat enne Nizami Gjandževi sündimist, kui maavärisemise tagajärjel Kjapazi mäetipp lagunes ja laviin tõkestas mägijõe.

Taimestiku mitmekesisuse poolest on Nõukogude Aserbaidžaan üks maailma rikkamaid paiku. Rohkesti leidub siin alpiaasu, madalamatel mäenõlvadel tamme- ja pöökpuumetsi, kus esineb pukspuid, raudpuid, korgi- ja kautšikipuid — hinnalisi ja haruldasi metsafloora liike.

Sajanditevanused tsinaarid kaunistavad Kirovabadi tänavaid ja väljakuid, võrdlemisi noort Geoktšai linna, paljusid teisi linnu ning külasid. Ordubādi linnas on säilinud

Gek-Göli järv.

hiiglaslike mõõtmetega tsinaar, mis hargneb mitmeks tüveks. Puu keskmise tüve ümbermõõt on 12 meetrit.

Vabariigi aiad ja istandused annavad rikkalikke viinamarja-, õuna-, pirni-, persiku-, aiva-, mureli-, kirsi-, ploomi-, granaatõuna-, pähkli-, mandli-, tuhkpumarja-, feihoa-, sidruni-, apelsini-, oliivisaake. Apšeroni põhjarannikul, Bakuu lähedal kostitatakse teid mesimagusa ja aromaatselt viinamarjaga — šanaga, kirovabadlased toovad teile kohalikke viinamarju, mida võib säilitada kuni hilis- talveni. Geoktšais proovite mahlakaid granaatõunu, mille suurus paneb teid hämmastama. Terved salud kastaneid, õunapuid, pirnipuid ja pähklipuid laiuvad Zakatali, Nuhha, Kutkašeni ja teistes vabariigi rajoonides.

Lahkunud Nuhha linnast, kus elas ja töötas suur aserbaidžaani mõtleja ja kirjanik M. F. Ahhundov (1812—1878), kus töötavad kuulsad aserbaidžaani siidimeistrid, sõidab masin nagu rohelist tunnelit mööda: mõlemal pool teed, kaitstes rändureid kuumuse, vihmade ja lumetuiskude eest, kerkivad hoolsate loodusesõprade poolt istutatud

võimsad pähklipuud. Varjurikas pähkliallee algab Nuhhi lähedal ja kulgeb Alazani ja tema lisajõgede orgusid mööda 100 kilomeetri ulatuses kuni Zakatalini.

Aserbaidžaani geograafilised tingimused lubavad siin kasvatada rukist, riisi, otra, maisi, kaunvilju. Tehnilistest kultuuridest on põllumajanduses tähtsaimad puuvill, tubakas ja safrankrookus. Tee kasvatamine hakkas levima viimastel aastakümnetel Lenkoranis ja Astaris.

Kas olete joonud maitsvat aromaatsset teed «Aserbaidžaani bukett»? Alles kolmkümmend aastat tagasi veeti teed Aserbaidžaani teistest maadest. Nüüd aga peetakse aserbaidžaani teed parimaks kõikidest sortidest, mida kasvatatakse Nõukogude Liidus, oma maitset ei jää ta aga maha tseiloni ja india teest.

Laialdaselt rakendatakse Aserbaidžaanis, eriti kuiva kliimaga rajoonides, kunstlikku niisutamist. Nõukogude võimu aastatel hakati ehitama kanaleid, veehoidlaid, laiendati tunduvalt pumba- ja teiste seadmete võrku. See kõik

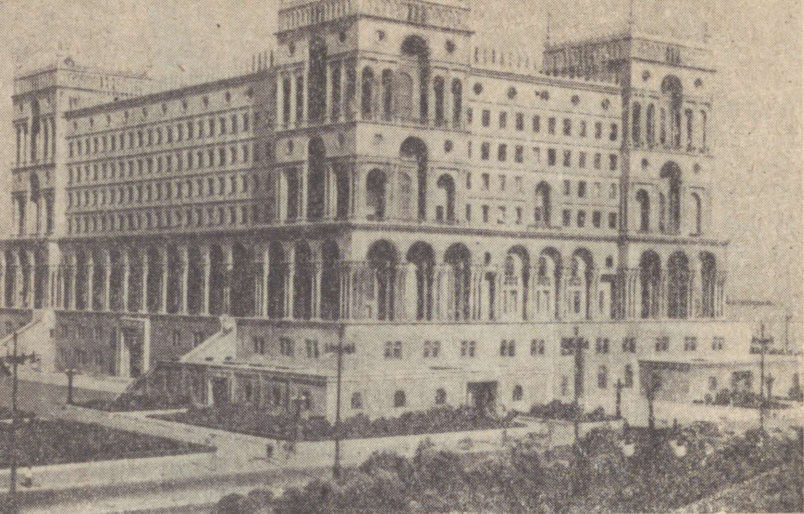
Istisu mineraal-
vee allikas.

Nizami mälestussammas
Bakuus.

kergendab kolhoosnike tööd, võimaldab tõsta põldude saagikust, parandada üksikute ülisoolaste maatükkide pinnast. Tänu irrigatsiooni ja melioratsiooni alal tehtavale tohutule tööle taganeb inimtahte ees põllumajanduse nuhtlus — põud.

Aserbaidžaani fauna on samuti väga mitmekesine. Mägistes metsades elavad metshärjad, kaukaasia kaljukitsed, hirved, kärbid, metssead, muflonid, hallkarud, mägirad. Talõši mägedes on jahimehed rohkem kui kord kohanud leopardi ja mõnikord isegi tiigreid. Aserbaidžaanis on palju jahimehi. Osavate laskurküttide kuulsusest räägib ka poeesia. XII sajandi aserbaidžaani poet ja filosoof Nizami kirjeldab oma poemis «Seitse kaunitari», kuidas kuningas Bahram, tahtes näidata oma meisterlikkust märkilaskmises, naelutas jooksva džeiraani jala noolega tema kõrva külge.

Bakuu. Administratiivhoone.

Vabariigi fauna on rikas ka vikerkaarevärviliste lindude poolest. Siin on põldpüüsid, faasaneid, mägikalkuneid, musti raisakulle (kotkaid), kuningakotkaid.

Riik kaitseb hinnalisi ja haruldasi Aserbaidžaani floora- ja faunaliike. Kõige suuremad looduskaitsealad asuvad 10—12 kilomeetrit Zakatali linnast Alazani jõe orus (pindala 24 250 hektarit) ja Kaspia mere läänekaldal, S. M. Kirovi nimelises Kōzōl-Agatši lahes (pindala 93 000 hektarit). Soojadel talvedel meelitab laht oma saarte ja kallas- tega ning rikkaliku toiduga siia talvitama kõige erinevamaid linde kaugetest ja lähedastest paikadest.

Vabariigi jõgedes ja järvedes ning Kaspia meres elavad paljud punased kalad — tuurakala, lõhe, samuti forell ja teised. Aserbaidžaani musta kalamarja hinnatakse kogu maailmas.

Siinne maapõu on hinnaliste maavarade varakambriks. Naftavarude poolest on Aserbaidžaan üks rikkamaid kohti maailmas. Peale nafta kaevandatakse Aserbaidžaanis veel rauamaaki (Daškesani linnas), aluniiti (Zaglike asulas), väävli- ja vaserähka (Kedabekis, rajoonikeskuses, Tširagidzore asulas), barüüti (Tšovdari külas) jm. Aluniidivarude poolest jääb Aserbaidžaan maha ainult Hiinast.

Nahhitševani ANSV-s kaevandatakse kivisoola, arseeni, molübdeeni, Apšeroni poolsaarel — soola, aga ka joodi ja broomi (puuraukude veest). Palju leiub mitmesuguseid ehitusmaterjale.

Kaugel väljaspool vabariigi piire on tuntud mineraalveeallikad, mis asuvad haruldaselt maalilistes kohtades: Istisus, Badamlis, Sirabis, Turšis, Džulfas¹ ja mujal. Oma ravitoime poolest on Istisu veed võrdsed Karlovy Vary tervisvetega, kusjuures Istisu veed sisaldavad rohkem rodooni. Istisu allika ümber, mis asub 2000 meetri kõrgusel merepinnast, paiknevad uue sanatooriumi hooned. Bakuu lähedal Surahanis ja Sihovos asuvad väävlirikkad Matsesta tüüpi² allikad. Meie vabariik on ainuke koht maailmas, kus toodetakse raviva toimega naftat — naftalaani.

Vabariigi pealinn Bakuu on üks suurimaid tööstus- ja kultuurikeskusi Nõukogude Liidus, paljusajandilise aserbaidžaani kultuuri ja kuulsate revolutsiooniliste traditsioonide linn.

Esimesi ülestähendusi Bakuu kohta leiame X sajandi araabia geograafide töös. XIX sajandi algul oli Bakuu veel tüüpiline keskaegne kindluslinn 5000 elanikuga. Praegu on ta üks ilusamaid ja korrastatumaid linnu NSV Liidus ühe miljoni elanikuga.

Kui lähenete Bakuule mere poolt, avaneb linna maaliline panoraam: kõrvuti V. I. Lenini nimelise muuseumi filiaali monumentaalsete sammastega, ilusate kõrgete elumajade ja administratiivhoonetega näeme legendaarset Neitsitorni³. Bakuu lähedal Surahanõ rajoonis, kus on uusima

¹ Džulfa — linn Aserbaidžaani NSV ja Iraani piiril, Araksi jõe ääres.

² Matsesta — kuurortlinn Gruusia NSV-s.

³ Neitsitorn — üks vanemaid ehitisi Bakuus (XII saj.). 28 meetri kõrgune torn on ehitatud tõenäoliselt linna kaitseks. Rahvas on loonud sellest erinevaid legende. Ühes neist jutustatakse: julm khaan armunud kirklikult oma maapaos üleskasvanud tütresse ja tahtnud temaga abielluda. Kaunitar on aga kinkinud oma südame armastatud noormehele. Et vabaneda khaani pimedast kirest, esitanud tütar tingimuse: khaan peab ehitama merre, märatsevate lainete keskele kõrge torni. Khaan täitnud selle tingimuse. Pärast seda viskunud kaunitar meeleheitel tornist alla lainetesse.

See legend oli aluseks Džafar Džabarlõ poemi «Gõz galasõ» («Neitsitorni») süžeele, samuti kasutas seda legendi helilooja Afrassjal Badalbeili samanimelise balleti libretoks.

tehnikaga varustatud puurtorne kõige tihedamini, seisab tulekumardajate tempel — Aserbaidžaani ja India vahe-
liste iidsete sidemete tunnistaja. Selle püstitasid umbes
XVII—XVIII sajandil Indiast tulnud tulekumardajad,
kes pidasid pühaks «igavest tuld», Apšeronis maapinnale
kerkiva gaasi — metaani põlemist. Kongide sissekäikude
kohal on säilinud arvukad india raidkirjad.

Läheme iidse Bakuu kindlusemüüride ja tornide juurde.
Need on hästi säilinud. Mitu aastat tagasi märgati ühe
torni nihkumisel kivi kirjaga: «Linna kindluse käskis ehi-
tada tark, õiglane, võitmatu, innukalt islami usku kaitsev
Melik Suur, riigi kuulsus, islami ja muhameedlaste tugi,
suurim kagaan, suur širvanšahh Abul-Hidža Manutšehri
poeg...»

Läbi paksude kindluseväravate siseneme vanalinna. Siin
asub üks ilusamaid keskaja mälestusmärke — širvanšah-
hide palee, ehitatud XV sajandil. Peen uurendus kivil
annab tunnistust vanade aserbaidžaani meistrite suurest
kunstist. Lossi kompleksi kuuluvad ka šahhi mošee ja der-
viši mausoleum. Rahvapärimuse järgi on mausoleum püs-
titatud tuntud aserbaidžaani õpetlase Seid Jahja Bakuvi
hauale.

Riik kaitseb ajaloolisi ja arhitektuurimälestisi, mis on
laili üle kogu vabariigi. Ajalooliste mälestusmärkide säi-
litamisele, restaureerimisele ja remondile kulutatakse igal
aastal sadu tuhandeid rublasid.

Kui kaunid ka vanad mälestusmärgid ei oleks, ei saa
neid võrrelda uue Bakuu suuruse ja iluga. Me kaunista-
sime armastusega oma linna Nõukogude riigi ja Kommu-
nistliku Partei looja V. I. Lenini monumendiga, mälestus-
sammastega väljapaistvatele revolutsionääridele, kaua
aastaid Aserbaidžaanis töötanud S. M. Kirovile, S. Šaum-
janile, A. Džaparidzele, Hanlari Safaralijevile, M. Azizbe-
kovile, samuti ka meie kirjanduse väljapaistvatele esi-
najatele — Nizami Gjandževile, Huršid banu Natavanile,
M. A. Sabirile, M. F. Ahhundovile, Džafar Džabarlõle, Sa-
med Vurgunile, kaasaegse aserbaidžaani muusika rajajale
Uzeir Hadžibekovile, Suure Isamaasõja kangelasele Azi
Aslanovile. Varsti püstitatakse mereäärses pargis mäles-
tussammas Nõukogude Liidu kangelasele Mehdi Hüseini-
zadele, keda teavad ja armastavad kõik Nõukogudemaa
rahvad. Tema kangelastegudele on pühendatud stuudio
«Aserbaidžaanfilm» film «Kaugetel randadel», milles

Nizami muuseum Bakuus.

jutustatakse kangelase elust ja surematusest. Selle mälestusmärgi lähedal «Aznefti» väljakul hoone ees seisab marmorist obelisk kirjaga: «Aserbaidžaanis rahva ja kõigi teiste Nõukogude Liidu rahvaste igavese, kindla sõpruse märgiks püstitatakse siia monument «Rahvaste sõprus».»

D. Džabarlõ tänavale on püstitatud mälestussammas aserbaidžaanlannale, kes esimesena Idamaadel hülgas näokatte. Kunagi olid naised Aserbaidžaanis õigusetud, ent nüüd juhivad nad elektrironge ja lennukid, ravivad haigeid ja puurivad naftat, õpetavad lapsi ja koristavad puuvilla, esinevad Bakuu kui ka teiste linnade ja asulate, Moskva ja välismaa teatrilavadel. 13300 naist on valitud kohalike töörahva saadikute nõukogude saadikuteks, rajoonide, linnade ja külade kõrgemate riigivõimuorganite liikmeiks; 117 naist on valitud vabariigi kõrgeima riigivõimuorgani, Aserbaidžaanis NSV ja Nahhitševani ANSV Ülemnõukogu saadikuks; 16 Aserbaidžaanis naist esindavad vabariiki NSV Liidu Ülemnõukogus.

Peaaegu iga suurema maja õuel näeme lasteaeda, kuhu

emad tööle minnes oma mudilased mängima viivad. Neid lapsi ootavad koolid, kõrgemad õppeasutused, kuulsusrikka töö avar tee. Enne revolutsiooni oli Bakuus kõigest 38 000 koolilast. Tänapäeval õpib siin 196 koolis ja internaadis üle 171 000 lapse. Iga neljas linna elanik õpib. Aserbaidžaani elanikkond on saajaprotsendiliselt kirjaoskaja. Nagu kogu Nõukogude Liidus on ka siin kehtestatud üldine 8-klassiline koolikohustus. Vabariigi koolides õpib 900 000 inimest (pooled nendest on tütarlapsed). Suviti, õppevaheaegadel, korraldavad kaugemate rajoonide kooliõpilased turismimatku Aserbaidžaani pealinna. Nad tutvuvad naftatööstusettevõtetega, kus nad võib-olla kunagi puurmeistritena, inseneridena töötama hakkavad, külastavad vabariigi teaduste akadeemiat ja riiklikku ülikooli, instituute ja konservatooriumi, mille seinte vahel nad võib-olla kõige lähemas tulevikus avastavad uut teaduses, loovad suurepäraseid muusikateoseid. Nad külastavad nagu meiegi koos teiega Aserbaidžaani Ajaloo Muuseumi, Nizami-nimelist Aserbaidžaani Kirjanduse Ajaloo Muuseumi, R. Musfajevi nimelist Riiklikku Kunstimuuseumi ja teisi muuseume. Aserbaidžaani Ajaloo Muuseumi 28 saalis säilitatakse suurt hulka arheoloogilisi, numismaatilisi, etnograafilisi ja teisi eksponaate, mis valgustavad aserbaidžaani rahva ajalugu alates iidsetest aegadest kuni tänapäevani. Nizami-nimelises muuseumis võime tutvuda unikaalsete käsikirjade ja miniatuuridega, piltide ja muude eksponaatidega, mis jutustavad Aserbaidžaani suurte luuletajate elust ja loomingust.

Külalised, kes teistkordselt siia saabuvad, imestuvad, kui kiiresti on muutunud linna üldilme. Mõne aasta jooksul on Bakuu ümber kerkinud terved elamurajoonid. Bakuu elamufond on nõukogude võimu aastate jooksul suurenenud kolmekordseks. Seitsme aasta plaani järgi (1959—1965) saab linn uut elamispinda 3,5 miljonit ruutmeetrit.

Mugavaid elamistingimusi pakub Bakuu ka oma külalistele. Võite üürida kõigi mugavustega toa kas «Inturisti», «Aserbaidžaani», «Bakuu» või «Lõuna» võõrastemajas, mis asetsevad linna erinevates osades. Võõrastemaja «Inturist» aknaist (selles hotellis meeldib turistidele tavaliselt kõige rohkem) avaneb vaade Kaspia sinistele voogudele.

Seal, kus praegu laiuvad avarad, kaunid, rohelsega kaunistatud Narimanovi ja Ehitajate prospekt ning teised tänavad, oli veel hiljaaegu näljastepp. Linna ehivad uued

hooned — kaasaegse rahvusliku arhitektuuri mälestusmärgid — M. F. Ahhundovi nimeline Avalik Raamatukogu, Azizebekovi-nimeline Riiklik Akadeemiline Draamateater, Raadio- ja Televisioonikeskus, Polütehniline Instituut, internaatkoolid, laste talve- ja suveteatrid. Mäekõrgendikul kerkib uue, akadeemilise linnaosa hiigelkorpuste kompleks; sealsamas lähedal asub kultuuri- ja puhkepark.

Linna keskel ilutseb Bakuu kaubamaja uus hoone — üks suurimaid Bakuu kaubandusettevõtteid.

Sadamakaide juures võimsate portaalkraanade all puhkavad Kaspia laevastiku laevad pärast pikka merereisi.

Bakuu uusehitused viiendas mikrorajoonis.

Siin võib näha suurepäraseid reisilaevu ja hiiglaslikke tanklaevu, samuti kiirkaatreid. Inimvool liigub kauni merevaksali poole. Moskvast ja teistest linnadest Kaspia taha siirduvad kiirrongid «istuvad» siin tohututele parvedele, et kiiresti üle Kaspia ujuda ja jätkata teekonda Kesk-Aasia vabariikide terasmagistraalidel.

Merevaksali lähedal ootavad reisijad mugava helikopteri-jaama paviljonis järjekordset õhutaksot.

Lennujaamas kiirustavad helikopterisse inimesed valgetes kitlites. Mõni hetk hiljem kerkib helikopter õhku. Maandumispaigaks on tal karjaste asukoht mägedes. Sinna tõtavad arstid inimesele appi.

Kiirkaatril sõidame üle Kaspia voogude Neftjanõje Kamnisse. See on ainus linn maailmas, mis on ehitatud kaldast kaugele terasvaiadele, naftakangelaste linn, kus toodetakse merepõhjast «musta kulda» — naftat. Kanoe-lasliku töö mälestussambana kõrgub see linn lainete kohal ja üllatab ka julgeima fantaasiaga inimest. Isegi meil, bakuulastel, on raske uskuda, et alles mõned aastad tagasi oli terasvaiade ja mere kohal kerkivate kahekorru-seliste majade asemel üksnes vesi.

Iidne Bakuu nooreneb iga aasta ja päevaga. Temaga sammu pidades kasvavad ka vabariigi teised linnad.

Laiu asfaltteid mööda sõidame koos nendesse linnadesse.

Kõigest 40 kilomeetri kaugusel Bakuust jõuame Sumgaiti siledatele prospektidele. Siin on kõik uus ja värske — niihästi majad kui puud ja kaupluste sädelevad vitriinid. See metallurgia- ja keemialinn on kõigest 12-aastane, üks nooremaid Aserbaidžaaani tööstuskeskusi. Kui Sumgaiti saabusid esimesed ehitajad, oli praeguse õitsva linna ase kõrb, kus võis näha vaid üksikuid maju.

Siseneme Sumgaiti toruvaltsimise tehase tsehhi. Selle tehase toodangut eksporditakse kaugetesse maadesse. Tutvume Sumgaiti alumiiniumitehasega, sünteetilise kautšuki tehase konveieritega. Siin hakati esimesena tootma kautšukit ja piiritust naftatöötlemise tehastest saabuvast gaasist.

Sumgaitis ehitati ka üks suurimaid Taga-Kaukaasia soojuselektritsentraale.

Soojal päeval, mille poolest Aserbaidžaaani kliima on rikas isegi hilissügisel, tihti aga ka talviti, jätkame oma reisi ja suundume Väike-Kaukasuse kirdejalamile. Seal,

Sumgait. Toruvaltsimistehas.

Gjandžatšai jõel asub üks Nõukogude Liidu vanimaid linnu Kirovabad (Gjandži). Suuruselt ja tähtsuselt on see Aserbaidžaaani teine tööstus- ja kultuurikeskus, rajatud V—VI sajandil. Linna geograafiline asend (ta asub suurel kaubateel, mis kulgeb Iraanist üle Bakuu Musta mere kaldale) tegi selle paiga kuulsaks paljudes maades. Keskajal

oli Gjandži suurimaid kaubandus- ja kultuurikeskusi Lähis- ja Kesk-Idas. Siin elasid ja löid oma teoseid Nizami Gjandževi, Abul-ula Gjandževi, luuletaja, lauljatar ja tanf-sijatar Mehseti (XII sajandil).

XII sajandi algul purunes linn tugeva maavärisemise tagajärjel, ehitati aga pärast seda uuesti üles. Linna suuruse üle võib otsustada selle järgi, et maavärisemisel, nagu ajaloolased kirjutavad, hukkus siin üle 300 000 inimese, linn aga elas edasi ka pärast seda traagilist sündmust.

Seisame hardunult vanas Gjandžis Nizami Gjandževi mausoleumi juures. See püstitati poeedi hauale 1947. aastal seoses tema 800. sünnipäevaga, mida tähistati suure pidulikkusega nii meil kui ka välismaal.

Linna keskele on püstitatud Nizami mälestussammas (Aserbaidžaani NSV rahvakunstniku skulptor F. Abdurahmanovi ja arhitektide akadeemikute S. Dadaševi ja M. Husseinovi töö).

Selle mälestussamba lähedal kõrgub tuntud Džuma mošee, millel on kuubi kuju, ja mida katab kuppel. Selle on ehitanud XVII sajandi algul teadlane ja arhitekt Behhedini.

Kirovabadist suundume rajoonikeskuse Agdami läbi Barda — vana linna, mida ülistas Nizami geenius, linna, mis on omandanud teise nooruse meie päevil, muutunud vabariigi puuvillakasvatamise suurima rajooni keskuseks. Auto tõuseb Karabahhi mäeaheliku idanõlvale. Kunagise väikese küla Hankendi asemele on siia nüüd kerkinud kaunis linn Stepanakert — Mägi-Karabahhi autonoomse oblasti keskus. Linna keskele on püstitatud mälestussammas Stepan Šaumjanile.

Stepanakertis asub kohalik muuseum ja seal on ka teater — Maksim Gorki nimeline Armeenia Draamateater.

Stepanakerti lähedal 1500 meetri kõrgusel asetseb Šuša linn, kuulus mägikuurort, Aserbaidžaani ajalooline ja kultuuriline keskus, mis on andnud palju suuri poete, kunstnikke ja laulikuid. Linna asutas Panah Alihani 1750. aastal.

Šušas on ehitatud mausoleum ja mälestussammas suurele poedile Vagifile, siin säilitatakse poetess Huršud banu Natavani maja, kus tänapäeval asub Natavani-nimeline lastesaanatorium, kunstnik Mir Mohsuna Navvaba maja, helilooja Uzeir Hadžibekovi maja.

Istisu sanatoorium.

Linna kohal kõrguvad sanatooriumi uued hooned. Lai hästikorrastatud tee kulgeb Turšau mineraalallikatele.

Aserbaidžaanis on palju linnu ja rajoonikeskusi, mis pakuvad huvi turistidele. Külastage Šemahhat, üht Aserbaidžaanis vanimat linna, kunagise suurima ja rikkaima Lähis-Ida riigi Širvani pealinna, mida mainis oma töös II sajandi geograaf Ptolemaios «Kamahhia» nime all. Või 20 000 elanikuga Geoktsaid, mis on muutunud lühikese aja jooksul laiade tänavatega kultuurikeskuseks, uppudes hiigeltsinaaride varju. Või Kubat, kus elas ja võitles Aserbaidžaanis feodaalselt killustatud maade ühendamise eest Fatali-han Kuba, kus sündis teadlane, luuletaja ja ajaloolane A. Bakihanov.

Nahhitševani autonoomne vabariik on osa iidsest Aserbaidžaanis maast. Ta piirneb vennaliku Arméenia NSV-ga põhjas, Türgi ja Iraaniga lõunas. Üllatavad muudatused, mis on toimunud Nõukogude Aserbaidžaanis mitme sajandite, vaid ühe inimpõlve jooksul, kajastuvad selgesti uues Nahhitševanis. Astume sisse Nahhitševani ANSV kohalikku ajaloomuuseumi, mille eksponaadid jutustavad Aserbaidžaanis ühe vanima linna ajaloo.

XII sajandil oli Nahhitševan eldegiziidide Aserbaidžaanis riigi pealinn. Keskajal kasvas linn suureks kultuurikeskuseks. Siin elas ja töötas maailmakuulus ehitusmeister

Adžemi ibn Abubekr Nahhitševani. Külastajad imetlevad «Atababa» mausoleumi, mille ehitas see silmapaistev kesk-aegne kunstnik.

Tänapäeval on Nahhitševan kaasaegne linn. Siin on oma draamateater, oma kesk- ja kõrgemad õppeasutused, raamatukogud.

Üle kogu Nõukogudemaa on kuulsad Nahhitševani Sirabi ja Badamlini mineraalveed. Nahhitševani pinnal leidub üle saja mineraalveeallika.

Lubjakivikaevandustes toodavad nahhitševanlased üli-väärtuslikku kivisoola.

Lennukil võime Nahhitševanist lennata Bakuusse, Jerevani, Tbilisi, mistahes kohta Nõukogude Liidus. Rongi ja autoga võime läbi mägede ja mäekurude sõita kõikjale. Tahaksin kutsuda teid kaasa Mingetšauri, noorde sotsialistlikku linna, mis rajati 1943. aastal seoses hüdroelektrijaama ehitamisega Bozdagi jalamile. Nüüd lainetab siin suur Mingetšauri meri, mille kõrval asetseb korrastatud

Bakuu.

ja planeeritud, iga päevaga kasvav tööstuslinn põllutööstusmasinate tehase ja tekstiilikombinaadiga.

Heidame pilgu ka vabariigi kaardile, kuhu inimese mõistus, tahe ja töö on kandnud nii palju muudatusi. Näeme Kura jõe looklevat sinilinti. See jõgi oli ka varem kaardil. Ta kandis oma pruune voogusid tihti üle kallaste, uputas külasid, põlde, aedu. Kuid tol ajal polnud veel kaardil Mingetšauri mere siniavarust, mis asub nüüd rahulikult mägede rüpes ja hoiab Kura jõge vaos. Kõigest mõne aasta eest oli siin hall ja viljatu org, mis laius laisalt süngete mägede vahel. Nõukogude inimeste tahtel muutus ta laksuvate lainetega mereks. Mäed taandusid ja Kura muutus külluseallikaks. Tema kallastele, kus kunagi kükitasid väikese küla viletsad hurtsikud, kasvas paljutuhandeline elanikkonnaga tööstuslinn Mingetšaur.

Mingetšauri valgus tungib iga aastaga üha rohkematesse Aserbaidžaani küladesse.

Juba 1907. aastal kirjutas Aserbaidžaani satiirik Džalil

Mamedkulizade ajakirjas «Molla Nasreddin»¹: «Asjatu on paluda allahit, tuleb rajada kanaleid... puurida arteesia-kaeve, muuta veetud kõrbed õitsvateks aedadeks.» See oli aeg, millal maad ja veed olid käputäie bekkide ja mõisnike valduses, kes kurnasid elanikkonda. Hallid ja sünged olid põllud ja stepid ilma veeta. Meenutame Džalil Mamedkulizade sõnu tänapäeval, kui seisame Mingetšauri mere kaldal või kui sõidame viljakandvate põldude vahel, mida niisutavad Karabahhi, Širvani ja teiste kanalite elustavad veed.

¹ Revolutsioonilis-demokraatlik satiiriline ajakiri, mida hakati välja andma 1906. aastal ja mis etendas suurt osa ühiskondliku mõtte arengus Idas.

LEHEKÜLGI ASERBAIDŽAANI AJALOOST

Heidame pilgu Aserbaidžaaani Ajaloo Muuseumi.

Siia kogutud väärtuslikud arheoloogilised leiud, samuti kroonikad, pärimused ja legendid jutustavad sellest, et Aserbaidžaan on iidse tsivilisatsiooniga maa ja aserbaidžaaani rahvas üks vanimaid rahvaid Nõukogude Liidus. Väljakaevamistel avastati Mingetšauri rajoonis suur hulk materiaalse kultuuri mälestisi, mis tunnistavad, et Aserbaidžaaani kultuur on 3000 aastat vana.

Osavate rahvakunstnike, vilunud meistrite kuldsed käed on loonud juba kauges minevikus tööriistu, pronksist ja rauast relvi, peene väljatöötusega ehteasju ja majatarbeid. Mingetšauri territooriumil avastati põletusahjusid, ühiskondlike hoonete varemeid, mille detailid räägivad iidsete aserbaidžaanlaste kõrgest ehituskultuurist.

Paljudes Aserbaidžaaani linnades on avastatud minevikus ehitatud veevärke. Kābala¹ linnas oli veevärk ehitatud keraamilistest kividest.

Kui Aserbaidžaaani rahvas oli sunnitud katkestama rahuliku töö ja asuma kodumaa kaitsele, püstitas ta samasuguse energiaga võimsaid kindlustusi, võitmatuid kindlusi. Neid on vabariigi territooriumil palju. Me hoiame neid kui mälestust oma esivanemate vaprustest ja patriotismist. Nahhitševani lähedal on järsul mäenõlval Alindžatšai jõe paremal kaldal säilinud Alindža-kala kindlus oma tugevate müüride ja tornidega. Timuri väed piirasid seda kindlust neliteist aastat, kuid ei suutnud seda vallutada.

¹ K ā b a l a — kunagi eksisteerinud vanimaid Aserbaidžaaani linnu, iidse Albaania pealinn.

Kaheksa kilomeetrit Nuhha linnast põhja pool asus võimas ja ähvardav kindlus «Gelessen-geressen» («Tulednäed»). Nii vastasid 1745. aastal nuhhälased Iraani vallutajale Nadõr-šahhile, kes tegi neile ettepaneku kapituleeruda. Pärast asjatuid katseid kindlust hõivata pidid vallutajad suuri kaotusi kandes ometi taganema.

Juba IX sajandi lõpul e. m. a. tekkis Lõuna-Aserbaidžaaani territooriumil oma aja kohta kõrge kultuuriga Mannai suguharude ühendus. See oli esimene riiklik ühendus Aserbaidžaaani territooriumil — kõrgesti arenenud põllumajanduse, karjakasvatuse ja käsitöö poolest kuulus Mannai riik, mille pealinn oli Izirta.

VII sajandi lõpul e. m. a. tekkis Mannai riigi naabruses Meedia riik. Selle riigi pealinnaks oli Ekbatan (Hamadan). Riigi õitseage oli Kiaksarese valitsemise perioodil (625—585 e. m. a.). Meedia andis hävitava vastulöögi sküütidele ja assüürlastele, kes püüdsid meie esivanemaid enda alla heita.

VI sajandi keskpaigas e. m. a. lagunes Meedia riik. Üksnes osa Meediast — Väike-Meedia või Atropateene praeguse Lõuna-Aserbaidžaaani territooriumil — säilis iseseisva riigina pärast ahhemeniidide võimu langemist ja Makedoonia Aleksandri sõjaretke. Atropateene on Aserbaidžaaani iidne nimetus. Hiljem see nimetus muutus, võttes pärsia keeles «Ader-Badagan» kuju ja araabia keeles — «Aderbaidžaan» ja «Aserbaidžaan», mis tähendab «Tulemaa». Atropateene riik eksisteeris kuni II sajandi keskpaigani e. m. a.

Aserbaidžaanist põhja pool ja Dagestanist lõuna pool elasid tol ajal albaanlaste, utide ja teiste suguharud. Need moodustasid Albaania riigi, mille pealinnaks sai Kabala linn.

I sajandil e. m. a. võitlesid albaanlased ja atropateenlased koos armeenlaste ja grusiinlastega Rooma vallutajate vastu, kellel ei õnnestunud kehtestada oma võimu Taga-Kaukaasia ega ka Aserbaidžaaani üle.

III—IV sajandil hakkasid Aserbaidžaanis arenema feodaaľsuhted. Ehitati niisutuskanaleid, üha enam levisid rauast tööriistad, arenes käsitöö, kerkisid uued linnad, kasvasid ja tugevnesid niisugused vanad linnad, nagu Tauriz, Barda, Gjandža, Semahha.

Kaugetelt maadelt tulnud rändurid, kes noil aegadel Aserbaidžaaani külastasid, on kirjeldanud meie linna ja maad oma värssides. X sajandi araabia geograaf Al-Istahri

võrdles Bardat Iraani ja Horasani õitsvate linnade Reja ja Isfaganiga.

Suurt progressiivset osa Aserbaidžaani maade järkjärgulisel ühendamisel, nende kaitsmisel välismaiste rööv-
vallutajate vastu on etendanud Aserbaidžaani mitmesu-
guste ajastute feodaalsed valitsejad: Girdman, Albaania
kuningas Džavanšir (638—670), atabek Šamseddin Eldegir
(1136—1174), Manutšeh II (1120—1149), Ahsitan I
(1149—1203), Šahh-Ismaail I (1502—1524), Fatali-han
Kubast (1758—1789) ja teised.

XI—XII sajandil võrsus Aserbaidžaanis terve plejaad
teadlasi ja kunstnikke, kes saavutasid maailmakuulsuse
— filosoof Bahmanjar ibn-Marzban (XI sajand), teadlane
Hatib Täbrizi (1030—1108), ehitusmeister Adžemi Abubekr
Nahhitševani (XII sajand), poet Efzeleddin Hagani Šir-
vani (1120—1199), Nizami Gjandževi (1141—1209).

XVI sajandi esimesel poolel elas ja kirjutas oma sure-
matuid poeme aserbaidžaani luuletaja, lüüriliste gaseelide
ületamatu meister, oma rahva mõtete ja püüdluste väljen-
daja Muhammed Fizuli (1498—1556).

Aserbaidžaani rahvahulkade võitlus kohalike kurnajate
ja välismaiste vallutajate vastu innustas paljude sajandite
jooksul ka naabermaid. V sajandil ühinesid Aserbaidžaani
ja Iraani talupojad, käsitöölised, linnakehvikud, samuti
paljud keskmikud ja väikemaaomanikud Mazdaki suure-
ulatusliku feodalismivastase liikumisega. Üle kahe aasta-
kümne kestis talurahvasõda Aserbaidžaani rahva kange-
lasliku poja Babeki juhtimisel, mis andis purustavaid lööke
feodalismile ja kalifaadile.

Võib-olla olete ehk kuulnud legendaarsest Kör-oglõst —
kartmatust rahvasõbrast, rõhujate hirmust. Tema juhtis
XVII sajandil aserbaidžaanlaste, armeenlaste ja türklaste
võimsat rahvaliidumist, mis oli suunatud Türgi, Iraani ja
kohalike feodaalide vastu. Rahvas lõi temast surematu
destaani — legendi. Kör-oglõd kirjeldatakse selles vabra
ja kaugelenägeliku väejuhina, lihtsate inimeste hoolitseva
sõbra ning suurepärase poedi ja laulikuna.

Siin kasvasin ja meheks sain,
mind toitis avar pind.

Ja vapraid kotkaid tundma sai
neis mägedes mu rind!

Nii laulab Kõr-oglo, nähes kõrgeid Aserbaidžaaani mägesid.

XIX sajandi algul ühendati Põhja-Aserbaidžaan Venemaaga, millel oli tohutu tähtsus Aserbaidžaaani edasisele saatusele.

XIX sajandi teisest poolest hakkasid Bakuus tormiliselt arenema kapitalistlikud suhted.

Juba XX sajandi algul oli Aserbaidžaaani naftatööstus musta kulla tootmise taseme poolest Ameerika Ühendriikidest kaugele ette jõudnud. Bakuust sai paljurahvuselise tööliklassiga suurimaid tööstuskeskusi Venemaal.

Vaatamata kapitalismi tormilisele kasvule Bakuus, säilisid Aserbaidžaaani rajoonides ikka veel feodaalsuhted. Julmalt ekspluateerisid töörahvast nii mõisnikud-bekid, kapitalistid kui ka tsaristlikud kolonisaatorid.

Aserbaidžaanlased pidasid koos vennasrahvastega võitlust tsarismi, mõisnike ja kapitalistide vastu. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit andis neile uut indu. Bakuu proletaarlased kehtestasid Taga-Kaukaasias esimesena nõukogude võimu. Kuid Nõukogude Aserbaidžaaani ründasid Inglise ja Türgi-Saksa interventide väed ning nende mussavatistidest, dašnakkidest ja esseeridest-menševikest agendid. Vaatamata aserbaidžaaani töörahva kangelaslikule võitlusele kukutati Bakuus 1918. aasta juuli lõpul ajutiselt nõukogude võim. Bakuu esimese Rahvakomissaride Nõukogu juhtivad töötajad — S. Šaumjan, M. Azizbekov, A. Džaparidze, I. Fioletov ja paljud teised lasti maha Inglise okupantide ja nende kannupoiste poolt.

Saabusid rasked päevad — Türgi ja seejärel Inglise interventide ning nende mussavatistidest käsilaste ajutine valitsus. Aserbaidžaaani ilmusid ka Ameerika «abi» esindajad — Ühendriikide imperialistid, kes sirutasid jultunult oma käe välja kohalike rikkuste järele. Arhiivides säilitatakse intervente ja mussavatiste paljastavaid dokumente — vaeste talupoegade kollektiivseid avaldusi mõisnike ja kapitalistide metsiku omavoli kohta, riigiametnike ettekandeid röövimiste ja vägivalla kohta, mida panid toime okupandid linnades ja külades.

1920. aasta veebruaris loodi Aserbaidžaaani Kommunistlik (bolševike) Partei. Kommunistid juhtisid ulatuslikku rahvaliidumist — relvastatud ülestõusu isamaa vaenlaste vastu. Ööl vastu 28. aprilli kukutati mussavatistide valitsus.

Aserbaidžaani
poeedi M. A. Sabiri
mälestussammas
Bakuus.

Ülestõusnud Aserbaidžaanile tõttas appi kangelaslik Punaarmee eesotsas G. K. Ordžonikidze, S. M. Kirovi ja A. M. Mikojaniga. Aserbaidžaani nõukogude valitsuse juhiks sai silmapaistev Nõukogude riigi ja Kommunistliku Partei tegelane, kirjanik ja revolutsionäär N. Narimanov.

Nõukogude võim jagas talupoegadele maad, natsionaliseeris tööstusettevõtted, pangad, maapõuevarad. Suurt tähelepanu tärkava Aserbaidžaani saatuse suhtes ilmutas V. I. Lenin. Tema telegrammid ja kirjad olid tulvil armastust Aserbaidžaani vabariigi ja tema töörahva vastu.

«On vaja ilmutada suuremat tähelepanu ja hoolitsust Bakuu suhtes,» kirjutas Lenin 1921. aasta mais.

Nõukogude võimu aastate jooksul on Aserbaidžaan muutunud mahajäänud agraarmaast kõrgesti arenenud tööstuse ja mehhaniseeritud põllumajandusega riigiks.

Aserbaidžaanis naftatööstus on tänu tehnika viimase sõna järgi teostatud põhilisele rekonstrueerimisele tundmatuseni muutunud. Vabariigis on tekkinud uued tööstusharud — masinaehitus, keemia-, trikotaaži-, õmblus-, toiduainete tööstus ja teised tööstusharud. Aserbaidžaan on muutunud Nõukogude Liidu rikkaimaks puuvilla- ja lähistroopiliste kultuuride baasiks.

Muutunud on ka Aserbaidžaanis rahvas. On üles kasvanud arvukas nõukogude haritlaste kaader. Kultuur on tun-

Oliivide koristamine
Apšeroni
sovhoosis.

ginud kõige kaugematesse ja mahajäänimatessegi vabariigi nurkadesse. On toimunud tõeline kultuurirevolutsioon.

Suure Isamaasõja ajal võitles ka aserbaidžaani rahvas kodumaa vabaduse eest. Üle saja aserbaidžaanlase on autasustatud Nõukogude Liidu kangelase kõrge aunimetusega. Me ei unusta politruk Kemal Kasumovit, lendur Husseinbal Alijevit, kindral Azi Aslanovit, võitlejat Bahtijar Kerimovit, punalaevastiklast Kafur Mamedovit, legendaarset partisani-kangelast Mehdi Hüseinzaded (Mihhailo) ja paljusid teisi, kes said kuulsaks oma kangelastegudega.

Väsimatu tööga abistasid rinnet tagala kangelased — naftatöölised, kolhoositalurahvas ja haritlaskond.

Pärast Suure Isamaasõja võidukat lõpetamist ehitasid aserbaidžaani töötajad Mingetšauri hüdroõlme, uued tööstuskeskused — Daškesani, Mingetšauri, Sumgaiti, avastasid uusi naftaleiukohti, rajasid tee Kaspia mere põhja all asuvate loodusvarade juurde, saavutasid uue kultuuritõusu.

1960. aasta aprillis pühitses Nõukogude Aserbaidžaan oma 40. aastapäeva. Kõigist meie paljurahvuselise kodumaa paikadest sõitsid meie juurde külla vennasrahvaste esindajad. Vabariiki külastas ka NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimees, NLKP Keskkomitee esimene sekretär Nikita Sergejevitš Hruštšov, kes pidas kõne Aserbaidžaan NSV Ülemnõukogu juubeliistungjärgul.

MÕNI SÕNA ASERBAIDŽAANI MAJANDUSEST

Vabariigis on loodud ja tormiliselt arenemas niisugused rasketööstusharud, nagu must- ja värviline metallurgia, mäetööstus, elektrotehnika- ja keemiatööstus, ehitusmaterjalide tööstus, masinaehitus ja teised. Arenevad ka tekstiili-, jalatsi-, toiduainete, liha-, piima-, konservitööstus jm.

Juhtival kohal Aserbaidžaaani majanduses on naftatööstus. Meie vabariik on üks tähtsamaid naftabaase Nõukogude Liidus. Tööstustoodang oli Aserbaidžaanis 1960. aastaks kasvanud 1950. aastaga võrreldes 2,1-kordseks ja 1913. aastaga võrreldes 17,1-kordseks.

Käesoleval ajal ületab naftatoodang Aserbaidžaanis 1913. aasta taseme 2,3-kordselt ja 1920. aasta taseme 6,1-kordselt. Gaasitoodang on 1928. aastaga võrreldes kasvanud 33,3-kordseks.

Nõukogude võimu aastail on eksploatatsiooni antud 20 uut nafta leiukohta. Inimese tahtest juhitud puurtornid sammuvad edasi mööda Kaspia sinist pinda. Olulisema osa Aserbaidžaanis toodetavast naftast annavad Iljitši laht, Gjargjani meri, Ziloi saar, Neftjanõje Kamni. Kümne aasta jooksul (1950—1960) kasvas musta kulla tootmine merepõhjast rohkem kui 4-kordseks.

Hoogsalt areneb gaasitööstus. Aserbaidžaaani naftatöölised lubasid suurendada nafta tootmist 1965. aastaks 20—22 miljoni tonnini ja gaasi tootmist 10—11 miljardi kuupmeetri.

Üldrahvalik armastus ümbritseb meie maal naftameistreid. Isegi lapsed nimetavad uhkuse ja armastusega Gül Bal Alijevit, Akif Džafapovit, Aga Neimatullat, Agasaf

Bakuu. Neftjanõje Kamni.

Bagirovit, Mihhail Kaverotškini, Aga Hussein Kafarovit ja teisi töökangelasi.

Maapõuest ja meresügavusest toodetavat kõrgekvaliteedilist naftat töödeldakse võimsates tehastes, mis on loodud ja rekonstrueeritud sotsialistliku ülesehitustöö aastail. Need tehased annavad kodumaale mitmesuguseid mootorikütuseid ja määrdeõlisid.

Vabariigis on loodud masinaehitus, mille tähtsamaks haruks on naftatootmise masinate ehitus. Bakuu masinatehased valmistavad üle 150 tüübi uusi naftatootmise masinaid. Need tehased ekspordivad oma saadusi 14 välisriiki.

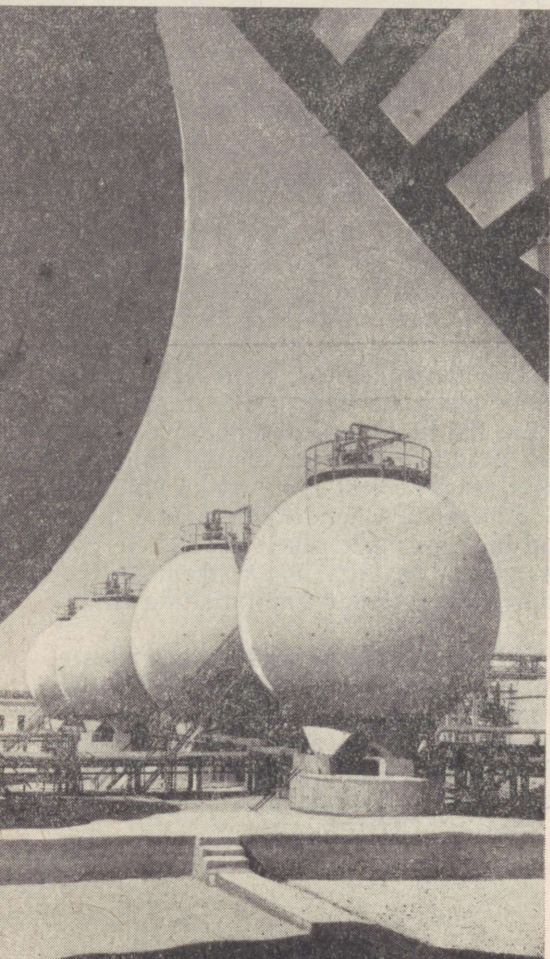
Naftaseadmete väljalaske poolest iga elaniku kohta on Aserbaidžaanis NSV Ameerika Ühendriikidest ette jõudnud. Bakuus leiutatud ja siin esmakordselt kasutusele võetud turbopuurid leiavad iga aastaga üha rohkem kasutamist Ameerika Ühendriikide ja teiste kapitalistlike riikide tööstuses.

Meie vabariik on algatajaks, pioneeriks keemiasaaduste, mitmesuguste lisaainetes loomisel, mis parandavad kütetainete ja määrdeõlide kvaliteeti.

Meie vabariigi teedel kihutavad autod, mille kummid kannavad Bakuu tehase märki. Autokummide tootmine on Nõukogude Aserbaidžaanis uus tootmisharu.

Aserbaidžaani keemikud on hakanud tootma plastmasse, kunstkiudu, kunstnahka ja teisi kemikaale.

Daškesani raua-(magnetiidi) ja koobaldimaak, Sagliki alumiinium ning teised värvilised ja mustad metallid, arvukate maaksete ja mittemaaksete maapõuevarade töötlemine (molübdeen, seatina, tsink, arseen, väävlirähk jm.) on loonud baasi, millel areneb meie metallurgiatööstus. Kuid need väärtuslikud maapõuevarad seisid sajandeid maapõues puutumatuina. Siis ei olnud veel Sumgaiti linna, suurt metallurgiatööstuse keskust, ei olnud toruvaltsimise ega alumiiniumitehaseid. Ajavahemikul 1940—1960 suurenes Aserbaidžaanis terasevalu rohkem kui 25-kordseks.

Sumgaiti sünteetilise kautšuki tehase.

Puuvilla koristamine masinatega Ždanovi rajooni sovhoosis nr. 3.

Palju on vabariigi pinnases ehituslupja, tellise- ja tulekindlat savi, kipsi ja marmorit. Rajoonikeskuses Tauzes toodab tsemenditehas uut värvilist tsementi. Karadagi ja Asbošiferna kombinaat Bakuus on suurimaid ettevõtteid Nõukogude Liidus.

Aserbaidžaani mitmekülgne majandus ei tuleks toime ilma energiabaasita. Nüüd, pärast Mingetšauri hüdroelektrijaama valmimist varustab Aserbaidžaani energiasüsteem vabariiki täielikult ning abistab peale selle veel ka Gruusiat ja Armeeniat. 1960. aastal toodeti vabariigis 6 miljardit 606 miljonit kWh elektrienergiat, 60 korda rohkem kui 1913. aastal. Praegusel ajal toodetakse Aserbaidžaanis elektrienergiat tunduvalt rohkem kui Türgis, Iraanis, Pakistanis ja Afganistanis kokku, ja mitu korda rohkem kui toodeti tsaristlikul Venemaal. Järsult on laienenud puuvilla puhastamise tööstuse võimsus. Vabariigis töötab 12 kaasaegse tehnikaga varustatud puuvilla puhastamise tehasi.

Enne revolutsiooni oli Aserbaidžaanis ainult üks ketrusvabrik. Nüüd oleme uhked niisuguste suurte tekstiiliette-

võtete üle, nagu uusima tehnikaga varustatud Lenini-nimeline kombinaat, Ordžonikidze-nimeline Kirovabadi puuvillakombinaat ja kalevivabrik «Punane Aserbaidžaan», Nuhha ja Karabahhi siidikombinaat.

Vabariigi kergetööstus rahuldab üha täielikumalt töötajate vajadusi. Pidevalt suureneb puuvillase riide, siid- ja villaste kangaste, nahkjalsite ja trikotaaži tootmine.

Ilma täpse ja hästi korrastatud transpordiarterite tööta ei saaks majandus saavutada niisugust edu. Nõukogude võimu aastatel on Nõukogude Aserbaidžaanis raudteede võrk kasvanud rohkem kui kahekordseks.

Tunduv osa raudteedest Apšeronil on elektrifitseeritud. Kaspia laevanduse mitmesugust tüüpi laevad veavad naftat ja teisi veoseid Kaspia ja Volga sadamatesse. Kaunid jõelaevad liiguvad Kura jõe vetel.

Küllap teile juba hakkas silma, et magistraaltee, mis algab Bakuust, hargneb Hurdalaani lähedal, suundub Kuba ja Šemahha poole; siis aga hargnevad ka need teed, kulgedes ühelt poolt Tšuhurjuti mägikarjamaade ja teiselt poolt Altõ-agatši mägedesse. Ja nii on see kogu vabariigis — linnast linna, rajoonist rajooni, külast külla.

Enne revolutsiooni oli Aserbaidžaanis kõigest 1300 km maanteid, nüüd aga on nende pikkus rohkem kui 11 000 km. Tänapäeval on väga kerge jõuda isegi kõige kaugematesse mägirajoonidesse — Istisu kuurorti ja Kelbadžari, mis asetsevad 500 km kaugusel vabariigi pealinnast.

Kulgegu need teed mistahes suunas, enamasti läbivad nad sovhoose ja kolhoose. Vabariigi põllumajandus, sotsialistlik suurtootmine on varustatud kõige eesrindlikuma tehnikaga. Tunduvalt on kasvanud põllumajanduslike kultuuride külvipind. Vabariigi kolhooside ja sovhooside põldudel töötab peaaegu 22 400 traktorit (ümberarvestatult 15-hobujõulisteks), üle 3700 teraviljakombaini ja teiste kaasaegsete põllutöomasinate.

Võimsad kanalid — Ordžonikidze-nimeline, Samur-Dibitšina, Ülem-Karabahhi, Ülem-Širvani — on aidanudunduvalt laiendada niisutatava maa pinda. Lõpukorral on ka Mugani peakanali ja Bagramtepini paisu ehitamine, mis võimaldab suurendada niisutatava maa-ala pinda mitmesaja tuhande hektari võrra.

Aserbaidžaan on Nõukogude Liidu tähtsamaid rajoone puuvilla, viljapuude, viinamarjade, õlitaimede, toorsiiidi tootmisel ning tähtsuselt teine rajoon lähistroopilise põl-

Norašen. Engelse-nimeline kolhoos. Tubakakoristamine.

lunduse alal. Apšeroni poolsaare põhjakallas on ainuke koht Nõukogude Liidus, kus toodetakse safranit.

Külvipinna poolest on esikohal teraviljakultuurid, eriti nisu, mille all on üle 66 protsendi kogu teraviljakultuuride külvipinnast.

Tehniliste kultuuride külvipinnast kuulub üle 92 protsendi puuvillale. Teisel kohal on tubakas.

Me juba nimetasime kuulsate naftatöölise nimesid. Rahvas armastab samuti ka kuulsaid vabariigi puuvillakasvatajaid, valge kulla tootjaid: kahekordset sotsialistliku töö kangelast S. Gasanovit, B. Bagirovit, sotsialistliku töö kangelasi K. Gasanovit, K. Samedovit ja teisi.

Viinamarjakasvatuse ja aianduse on Aserbaidžaaani põllumajanduse kõige vanemad harud. Igas tilgas aserbaidžaaani veinis peitub tema väljade värskus, aedade aroom, lõunapäikese elustav soojus. Ja Kuba, Agdami, Agdaši, Kazahhi ääretud viljaaiad! Tundub, nagu tõuseks päike seal ainult selleks, et imetleda maa suurepäraseid ande.

Suur tähtsus Aserbaidžaaani majanduses on loomakasvatusel. Tänu teadlaste ja loomakasvatuse praktikute loomin-

gulisele koostööle on loodud uus kõrge produktiivsusega lambatõug — aserbaidžaani peenekiuline mägimeriino.

Mida eredamalt õitseb vabariigi majandus, seda paremini, jõukamalt ja rõõmsamalt elavad töötajad. Kui enne revolutsiooni pidi tööline andma oma teenistusest 20 protsenti ja mõnikord isegi rohkem korteriüüriks ja kommunaalkulutusteks, siis nüüd on need kulutused vähenenud 5—6-kordselt.

1960. aastal maksti iga kuu pensionäridele 7106700 rubla. Samal aastal anti vallas- ja paljulapselistele emadele riiklikku toetust 19062000 rubla (vanas vääringus).

Nõukogude võimu aastatel (kuni 1960. aastani) ehitasid Aserbaidžaanis riiklikud ja kooperatiivsed organisatsioonid (ilma kolhoosideta) ja kohalikud nõukogud elamuid üldpinnaga 6,9 miljonit ruutmeetrit.

Vabariigi töötajatele antakse nagu kõigile Nõukogude Liidu töötajatelegi tasuta kvalifitseeritud arstiabi. Laialdaselt on vabariigis arenenud tervishoid. Voodikohtade arv haiglates suurenes 1960. aastaks 1913. aastaga võrreldes 1100-lt 27500-le. Sanatooriumide ja puhkekodude arv kasvas 1961. aastaks 1928. aastaga võrreldes 3-lt 54-le.

Aserbaidžaanis on kõige kõrgem sündivus ja kõige ma-

Kahli rajooni S. M. Kirovi nimeline kolhoos.
Teeistandus Lenkorani rajooni «Aurora» sovhoosis.

Pühvlikasvatuse sovhoos. Nuhha rajoon.

dalam surevus Nõukogude Liidus. Sündide arv vabariigis aastate kaupa (1000 inimese kohta) oli järgmine:

1940 — 29,4, 1950 — 31,2, 1955 — 37,8, 1959 — 41,8, Surevuse koefitsient oli vastavalt 14,7; 9,6; 7,6 ja 7.

1956. aastal oli elanikkonna loomulik juurdekasv Ameerikas 15,5, Jaapanis 10,5 ja Prantsusmaal 6. Samal aastal oli Aserbaidžaanis elanikkonna loomulik juurdekasv rohkem kui 32.

HARIDUS JA TEADUS

Aserbaidžaani rahval on sajanditepikkune omapärane kultuur. Aserbaidžaani kirjanduse, kooli ja hariduse ajalugu algab samuti sajandite sügavusest. Juba V sajandil tekkisid esimesed algkoolid. Hiljem loodi mektebad ja medresed, kus jumalasõna kõrval õpetati matemaatikat, loogikat, filosoofiat, astronoomiat, arstiteadust ja muid aineid. Kuid XVII sajandi lõpul muutus nendes koolides õpetamise iseloom tunduvalt — ilmalikud teadused tõrjuti välja jumalasõna poolt, religioosne kasvatus kerkis esiplaanile.

Pärast Aserbaidžaani ühendamist Venemaaga tekkisid meil esimesed uut tüüpi koolid, kus said hariduse aserbaidžaani uue haritlaskonna esindajad. Kuid koolide arv oli äärmiselt väike. 1914.—1915. õppeaastal oli Aserbaidžaanis kõigest 961 algkooli ja 18 keskkõppeasutust, kus õppis 73 600 õpilast. Kõigest 17 protsenti keskkooliõpilastest olid tööliste ja talupoegade lapsed. Tööraha lapsed ei saanud haridust omandada, eriti kättesaamatu oli see aserbaidžaanlastest tööliste tütardele. 90 protsenti elanikkonnast oli kirjaoskamatu.

Välisinterventide ja mussavatistide ajutise valitsuse perioodil 1919.—1920. a. vähenes koolide arv Aserbaidžaanis 666-le ja õpilaste arv 57 700-le.

Nõukogude võim tõi põhilise pöörde rahvahariduse alal. Lühikese aja jooksul loodi kümneid ja sadu uusi koole. Algas võitlus sajaprotsendilise kirjaoskuse eest. Loodi tuhandeid kursusi kirjaoskamatuselike likvideerimiseks täiskasvanute hulgas, töölisfakulteete, iga aastaga kasvasid eelarvelised summad rahvaharidusele. Bakuu pedagoogili-

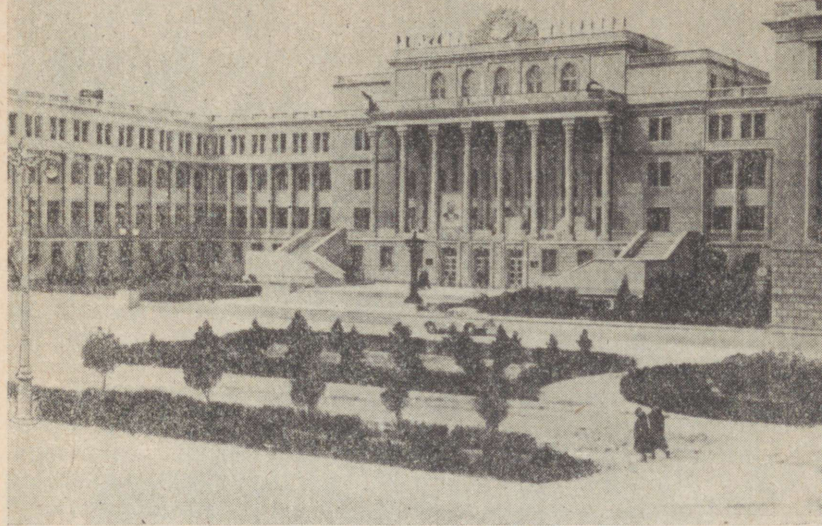
sed tehnikumid ja pedagoogiline instituut valmistasid eite vabariigi koolide õpetajate kaadrit.

Nõukogude võimu esimestel aastatel loodi Aserbaidžaanis kõik tingimused selleks, et vabariigi õpetajad võiksid omandada kultuuri ja saada haridust emakeeles. Arenes välja suur raamatukogude, lugemistubade, lastekodude, eelkooliealiste laste asutuste võrk. Aserbaidžaanikeelsed õpikud, ilukirjanduslikud teosed, ajalehed ja ajakirjad täitsid raamatukogude riialeid.

1960.—1961. õppeaastal õppis Aserbaidžaanis ligi 900 000 inimest. Nõukogude võimu aastail on ehitatud üksnes külatüüpi asulates üle 1100 uue koolihoone. Õpilaste arv on nende aastate jooksul suurenenud rohkem kui 8-kordseks, ja aserbaidžaanlannade arv koolides on kasvanud enam kui 90-kordseks.

14 kõrgemat õppeasutust Aserbaidžaanis, nende hulgas S. M. Kirovi nimeline Ülikool, N. Narimanovi nimeline Meditsiiniline Instituut, M. Azizbekovi nimeline Tööstusinstituut, V. I. Lenini nimeline Pedagoogiline Instituut, Põllumajanduse Instituut, Polütehniline Instituut ja teised instituudid, Uz. Hadžibekovi nimeline Aserbaidžaan Riiklik Konservatoorium valmistavad ette kvalifitseeritud kaadrit rahvamajandusele, kultuurile ja kunstile. Üksnes N. Narimanovi nimeline Aserbaidžaan Riiklik Meditsiiniline Instituut on nõukogude võimu aastail välja lasknud 10 300 arsti, nende hulgas 6500 aserbaidžaanlannat. M. Azizbekovi nimeline Tööstusinstituut on oma 39-aastase olemasolu kestel andnud maale 15 000 inseneri. Enne revolutsiooni aga oli Aserbaidžaanis kõigest 12 aserbaidžaanlasest inseneri. Nõukogude võimu aastail on Aserbaidžaanis ette valmistatud üle 30 000 õpetaja ja teise rahvamajanduse töötaja. Tänapäeval õpib vabariigi kõrgemates koolides üle 34 000 üliõpilase, keda õpetavad rohkem kui 120 professorit ja 500 dotsenti.

Käesoleval ajal antakse vabariigis välja 109 ajalehte ja 53 ajakirja, neist on aserbaidžaanikeelsed 85 ajalehte ja 23 ajakirja. Igal aastal kirjastatakse sadu raamatuid suurtes tiraažides, millest suurem enamus on aserbaidžaanikeelsed. Aserbaidžaan keelde on tõlgitud marksismi-leninismi rajajate, maailmakirjanduse klassikute, Aasia ja Aafrika kirjanike teoseid. Aserbaidžaan Riiklik Kirjastus on välja andnud hiina, india ja teiste Aasia ja Aafrika maade kirjanike teoseid.

Bakuu. Polütehniline Instituut.

Teadus tekkis Aserbaidžaanis iidsetel aegadel. Aserbaidžaanlasi teadlaste-filosoofide Bahmanjar ibn-Marzbani, Hatiba Tabrizi, Mahmud Šebustari, Seida Jahja Bakuvi, matemaatikute Abeida Tabrizi, Nasrulla Halhali, ajaloolaste Fazlullah Rašidaddini, Muhamed Nahhitševani, geograafide Abdurrašid ibn-Salehi Bakuvi nimed olid tuntud kaugel väljaspool Aserbaidžaanialasid.

XIII sajandil ehitati observatoorium Maragi lähedal mäetipul kuulsalt teadlase Muhamed Nasreddin Tusi poolt.

XIX sajandil eksisteeris Tabrizis terve teaduse linnake «Dar-aš-šufa» («Ravimaja»), kus käsikäes töötasid meedikud, astronoomid ja teised Aserbaidžaanlasi, Hiina, India, Süüria ja Egiptuse teadlased.

XIX sajandil ja XX sajandi algul rikastus Aserbaidžaanlasi teadus M. F. Ahhundovi filosoofilise traktaadiga, A. Bakihanovi hinnalise tööga Aserbaidžaanlasi aialoost, silmapaistva loodusteadlase ja pedagoogi G. Melikovi teostega, mõtleja ja ühiskonnategelase N. Narimanovi töödega.

Revolutsioon tõstis meie kodumaa teaduse uuele, enneolematule kõrgusele, millest ei võinud unistada möödunud aegade teadlased ja mõtlejad. Teadus hakkas abistama rahvast uue elu ehitamisel, relvastas inimesi võim-

sate vahenditega looduse ja ühiskonna ümberkujundamisel.

Käesoleval ajal on Aserbaidžaaani Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis 76 teadusliku uurimise instituuti, kus töötab üle 1600 doktori ja teaduste kandidaadi. Suurem osa neist on saanud hariduse pärast kahekümnendat aastat, millal Aserbaidžaan sai vabaks ja iseseisvaks.

1945. aastal reorganiseeriti NSV Liidu Teaduste Akadeemia Aserbaidžaaani filiaal vabariigi Teaduste Akadeemiaks. See ühendab praegu 29 teadusliku uurimise asutust, kus töötab 1200 teaduslikku töötajat, kelle hulgas on üle 70 doktori ja üle 370 teaduste kandidaadi.

Aserbaidžaaani geoloogid S. A. Azizbekov, A. G. Alijev, M. V. Abramovitš, M. A. Kaškai, Š. F. Mehtijev ja teised tegelevad väsimatult vabariigi maapõuevarade uurimisega. Nad on kirjutanud mitmeköitelise teose «Aserbaidžaaani geoloogia» koos geoloogilise kaardiga, nad on avastanud terve rea uusi nafta- ja gaasileiukohti, samuti maakseid ja mittemaakseid maapõuevarasid ja mineraalvesi.

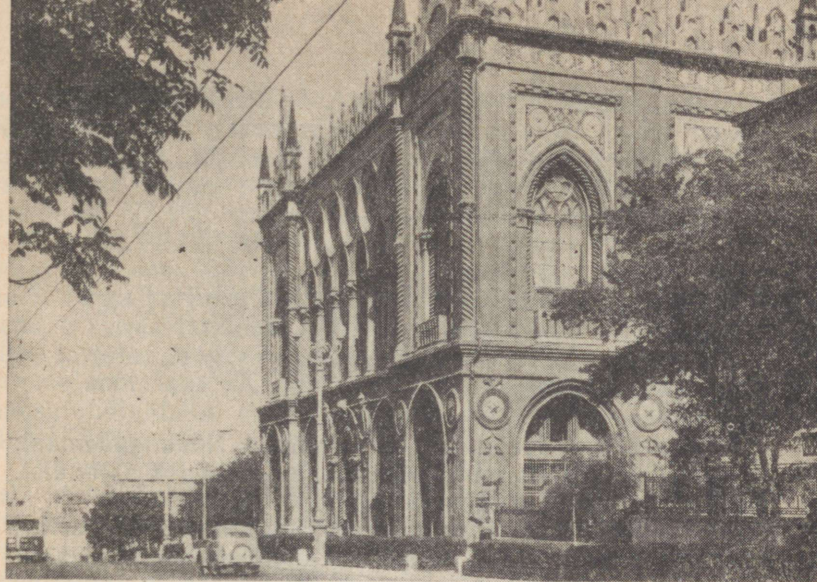
1961. aastal autasustati gruppi töölisi, insenere ja konstruktoreid — E. N. Alihanovit, A. M. Bilandarlit, B. A. Hadžijevit, M. D. Kasumzaded, I. F. Kulijevit, M. M. Mamedovit, Z. I. Melik-Tangijevit, D. K. Mzareulovit, V. F. Negrejev, F. I. Samedovit Lenini preemiaga merealuste naftaleiukohtade kompleksse kasutuselevõtmise eest.

Keemiateadlased J. G. Mamedalijev, V. S. Gutõrja, M. F. Hagijev, A. M. Kulijev, S. D. Mehtijev ja teised on teinud suure töö keemia valdkonnas.

Meie füüsikute ja matemaatikute H. I. Amirhanovi, Z. I. Halilovi, G. B. Abgullajevi, A. A. Efendizade ja teiste avastused on saanud kõrge hinnangu osaliseks niihästi meie kodumaal kui ka välisriikides.

Aserbaidžaaani bioloogid, zooloogid, selektsionäärid, pinnaseuurijad, agrokeemikud I. K. Abdullajev, G. A. Alijev, V. R. Volobujev, A. N. Deržavin, A. I. Karajev, F. A. Melikov, D. M. Husseinov, I. I. Karjagin ja paljud teised abistavad aktiivselt põllumajandust, uurivad Aserbaidžaaani floorat ja faunat. On välja antud kaheksaköiteline teos «Aserbaidžaaani flora».

Arstiteadlased M. Toptšibašev, B. Eivazov, Z. M. Mamedov, M. E. Efendijev, F. A. Efendijev, G. Kurbanov ja teised on koostanud terve rea hinnalisi monograafiaid ja toonud palju uut arstiteadusse, eriti kirurgiasse.

Aserbaidžaaani NSV Teaduste Akadeemia Bakuus.

Kümned tööd ajaloo ja orientalistika, filosoofia, majandusteaduse, keele ja kirjanduse, kunsti ja arhitektuuri alalt on rikastanud meie Aserbaidžaaani teaduslikku kirjandust. Trükist on ilmunud teine köide kolmeköitelisest «Aserbaidžaaani ajaloost», kolmas köide «Aserbaidžaaani kirjanduse ajaloost». Meie vabariigi ajaloolased, filosoofid ja kunstiteadlased A. A. Alizade, I. A. Gusseinov, M. A. Dadašev, A. O. Makovelski, M. A. Ibragimov, A. S. Sumbat-zade, M. Kazijev, M. A. Usseinov, G. M. Araslõ, A. M. Demirtšizade, M. Š. Širalijev, M. D. Džafarov ja teised on teinud ära suure töö Aserbaidžaaani ajaloo, kirjanduse- ja kunstiklassikute rikkaliku pärandi uurimisel.

KIRJANDUS JA KUNST

Aserbaidžaani kirjandus on vanimaid Nõukogudemaal. Esimesed kirjalikud muistised pärinevad juba X sajandist. Neile eelnes suuline rahvalooming.

Dastaanides «Dede-Korkud», «Kör-oglo», «Ašug Garib», «Asli ja Karem» ning teistes kajastuvad aserbaidžaani rahva unistused, tema armastus isamaa vastu, püüdlus sõpruse ja vendluse poole kõigi rahvastega, põlgus välismaiste vallutajate vastu, kõige vastu, mis rõhub inimest, piirab tema õigusi ja vabadust. Dastaanid, äärmiselt lakoonilised ja sügava sisuga bajaadid, rahvalaulud, ašuugide gošmide kindlarütmilised värsid on rahvaloomingu parimad näidised, mille pinnal löi õitsele meie klassikaline kirjandus.

Aserbaidžaanlased on õigusega uhked oma suurte luuletajate Hagani Širvani (1120—1199), Nizami Gjandževi (1141—1209), Imadeddin Nasimi (suri 1417), Muhammed Fizuli (1498—1556), Saib Tabrizi (XVII—XVIII sajand), Molla Panaha Vagifi (1717—1797), Heiran Hanumi (XIX sajand), Natavani (1837—1897) loomingule, kes rikastasid niihästi oma rahvuslikku kirjandust kui ka maailmakirjanduse varasalve.

Istuge meile lähemale, me loeme teile nende surematute kunstnike värssidest ja poemidest mõningaid kohti ja te veendute, et meie rahva nagu kõigi teistegi rahvaste paremad poeedid ei lakanud ka kõige karmimatel katsumuste päevadel rõhujatele tõtt näkku ütlemast, tunnistamast rahva geenist, kutsumast inimesi üles valguse ja teadmiste, tõelise elu poole. Te näete, kuidas puusepa poeg Hagani, kes heideti vangikongi šahhide ja sultanite vastu suunatud värsside pärast, kirjutas Šabrani kindlusemüüride vahel oma «Türmi elegia», mis oli tulvil raevu ja

protesti, kuidas Nasimi, kes mõisteti surma põlguse pärast feodaalide ja reaktsioonilise vaimulikkonna vastu, oma satiiri pärast, mis neid paljastas, enne hukkumist uhkelt ja julgelt salvas oma vaenlasi¹, kuidas lihtsa käsitöölise poeg Nizami, geniaalne inimlikkuse ja rahvaste sõpruse laulik, lõi lihtsate tööinimeste suurepäraseid kujusid — kõige õilsama südame ja kõrgete aadetega inimese Farhadi, targa karjuse, kes andis šahhile head nõu, «õpetas temale rahva tarkust». «Ma olen vaeste poet, rahvalaulik,» kirjutas Hagani... «Ma ei suuda taluda šahhi heategude koormat.» «Kui sul on palju muresid, siis pole sul kaasatundjaid, on vaid tugev vaenlane,» kaebas kibestunud Fizuli.

XIX sajandil paljastas aserbaidžaani kirjanik ja mõtleja Mirza Fatali Ahhundov (1812—1878) mahajäävust ja võhiklikkust, koloniaalrežiimi, mis rõhus idamaade rahvaid, religiooni teenrite variserlikkust. M. F. Ahhundov oli Aserbaidžaani uusima realistliku kirjanduse rajaja. Tema näidendid levisid kiiresti üle Aserbaidžaani piiride. Neid imetleti Moliere'i kodumaal, Fonvizini ja Gribojedovi kodumaal. Nende surematute komöödiate ilmumine oli tähtis sündmus aserbaidžaani rahva elus, need panid aluse dramaturgiale ja avaldasid suunavat mõju teatrikunsti kujunemisele ja arengule niihästi Aserbaidžaanis kui ka kogu Lähis-Idas.

Aserbaidžaani kirjanduse paremaid, kõrgest humaansusest kantud traditsioone jätkasid edukalt suurepärsed poeedid-satiirikud S. A. Širvani (1835—1888) ja A. Sabir (1862—1911), proosakirjanik ja dramaturg, satiirilise ajalehe «Molla Nasreddin» väljaandja D. Mamedkulizade (1866—1932), mitmepalgelise talendiga kirjanik N. Narimanov (1871—1925), dramaturg N. Vezirov (1854—1926), novellist A. Ahverdijev (1870—1933) ja teised.

XX sajandi algul lõi särama ületamatu satiiriku Sabira poeesia. Tema luuletused «Muhameedlastest ja armeenlastest kaaskodanikele», «Olen poet», «Bakuu töölistele», «Künnimees» kõnelevad luuletaja kiindumusest ajastu eesrindlikesse revolutsioonilistesse ideedesse.

¹ Usukultuse teenrid, kes tegid kohtuotsuse Nasimi hukkamise kohta, käskisid temalt elusana naha ära nülvida. Surres ütles poet timukatele: «Tõde on minus!» Tema elu ja surm said mehisuse ja vanumatuse sümboliks.

Juba nõukogude võimu esimestel aastatel löid vanema põlvkonna kirjanikud M. S. Ordubadõ (1872—1950), S. S. Ahhundov (1875—1939), Abdulla Saik, A. Ahverdijev ja teised teoseid, mis kajastasid murrangut aserbaidžaani rahva ajaloos. Oma parimad teosed lõi sotsialistliku ülesehitustöö aastail luuletaja ja dramaturg Hussein Dšavid — niisuguste suurepärase draama-värssteoste autor, nagu «Deemon», «Šeik Sanan», «Meeletu vürst», «Sejavuš», «Haijam».

Võis arvata, et aserbaidžaani kirjanduse varasalv on ammendatud. Ent dramaturg Džafar Džabarlõ tõi sellesse varasalve uue ajastu romantilise paatose, inimkirgede kõrge püüdluse ühenduses sotsiaalselt terava realismi ja sügava elutõega.

Džabarlõ näidendid «Aidõn», «Oktai Eloglu», «Sevil», «Tulemõrsja», «Teemant», «1905. aastal», «Jašar», «Pööre», mis on loodud sotsialismi ülesehitamise aastail, on rahva võitluste ja võidu eredaks kunstiliseks kroonikaks. Neis peegeldub elu, aserbaidžaani rahva olustik ja vaimne kasv, tema sotsialistliku rahvusliku iseloomu kujunemine. Džabarlõ aitas oma loominguga aktiivselt rahvast ja parteid uue ühiskonna ehitamisel.

Kõige kaugemates vabariigi külades võite leida noormehi ja neide, hallipäiseid rauku, kes loevad vaimustunult peast rahvaluuletajate värsse — Samed Vurguni, Suleiman Rustami, Rasul Rza teoseid. Populaarsed on Mamed Ragimi, Osman Sarõvelli, Ahmed Džamili, Mikail Mušfiki, Mirvari Dilbazi, Nigjar Rafibeili, Zeinal Halili, M. M. Seidzade ja teiste teosed. Nende poeesia sündis võitlustules uue sotsialistliku ühiskonna eest, sai uue maailma kuulutajaks, innustas ja abistas inimesi sotsialismi ülesehitamise aastail. Nende poeesia saadab nõukogude inimeste elu ja võitlust, on saanud nende parimaks sõbraks, nõuandjaks ja õpetajaks. Polnud juhuslik, et suure Isamaasõja päevil pöördusid rindevõitlejad ja tagala kangelased kirjadega meie luuletajate poole, tänasid neid tuliste poetiliste sõnade eest, mis innustasid kangelastegudele, ennastsalgavale võitlusele.

Aserbaidžaani nõukogude kirjandus, olles meie rahvusliku ja maailmakirjanduse parimate traditsioonide pärija, jätkab edukalt ja novaatorlikult oma paremate külgede arendamist ning võidab lugejate üha suurema tunnustuse ja armastuse.

Nõukogude võimu aastail on meie kirjandus rikastunud teostega kõige erinevamatest liikidest ja žanridest, on laienenud kirjanduse temaatiline ring. M. S. Ordubadi, A. Abulgassani, J. Veziri, M. Hüseini, M. Ibragimovi, rahvakirjanik S. Ragimovi, Ali Veljevi, G. Mussajevi, Bairam Bairamovi, I. Gusseinovi, Sabir Ahmedovi romaanid avavad lehekülgi aserbaidžaani rahva kangelaslikust ajaloost, kajastavad kaasaegsete elu ja tööd. Kõikjal meie maal loetakse suure kaasaelamisega I. Kasumovi ja G. Seidbeili jutustust «Kaugetel randadel». Selles jutustatakse, kuidas aserbaidžaani kuulus poeg Mehto Gusseinzade võitles õlg õla kõrval Jugoslaavia ja Itaalia partisanidega Euroopa rahvaste vabastamiseks fašistlikust katkust.

Samed Vurguni, Mirza Ibragimovi, Sabita Rahmani, Enver Mamedhanlõ, Iljas Efendievi, Suleiman Rustami, Mehdi Hüseini, Rasula Rza, Imran Kassumovi ja Gassan Seidbeili, Džabar Medžninbekovi, Islam Safarli ja teiste näidendid on pühendatud aserbaidžaani rahva kangelaslikule minevikule ja tänapäevale, tema võitlusele helgete ideaalide eest.

Tähtsal kohal kirjanduses on rahvusvahelise elu teemad. Aserbaidžaani kirjanikud ülistavad rahvaste võitlust rahu, vabaduse ja õnne eest maakeral. Sellele õilsale teemale on pühendatud Samed Vurguni poem «Neeger kõneleb», Rasul Rza poem «Lenin» ja luuletsükkel, Osman Sarõvelli «Vendadele egiptlastele», Mamed Ragimi, Nabi Babajevi, V. Vagabzade ja teiste luuletsükliid.

Aserbaidžaani kirjanike read täienevad pidevalt andekate noortega, kes toovad meie kirjandusse ajastu värsket hõngu.

Sõitsime koos teiega läbi kogu vabariigi. Te nägite rahvusliku arhitektuuri mälestusmärke, kuulsite rahvusliku muusika meloodiaid, imetlesite värvirikast keraamikat, laiu seinakirju, puidu- ja luunikerdusi, imeilusaid tarbesemete kaunistusi, vaipade meeolukaid süžeesid.

Loetleme teile mõned aserbaidžaani ehitusmeistrite nimed, kes on loonud mineviku kuulsaid mälestusmärke: Amiraddin Masud, Abu Mansur ibn-Musa, Adžemi Abubekri poeg, Džamaladdin, Ahmed Eijubi poeg ja teised.

Nimetame teile mõningaid vabariigi kauge muusikalise mineviku väljapaistvaid esindajaid: Sefieddin Abdul Momin, Abubekr oglõ Širvani, Abdul Kadõr Maragi ja teised.

Paljude miniatuuride autoriks, mis kaunistavad unikaalseid raamatuid, neid, mida te muuseumides nägite, on aserbaidžaaani kunstnik Kemaleddin Behzad.

Kuid rahva kunst lõi õitsele ja saavutas uusi kõrgusi alles nõukogude võimu aastail. Kümned tuhanded inimesed külastavad igal aastal Lenini ordeniga autasustatud Riiklikku M. F. Ahhundovi nimelist Ooperi- ja Balletiteatrit, Muslim Magomajevi nimelist filharmooniat, muusikalise komöödia teatrit. Kümned muusikaasutused, millele vabariik on uhke, on loodud nõukogude võimu aastail. Muusikalise kaadri sepikojas on Uzeir Hadžibekovi nimeline Riiklik Konservatoorium. Muusikalised õppeasutused on samuti Kirovabadis, Nahhitševanis, Stepanakertis. Üle 70 000 inimese võtavad osa tööst kunstilise isetegevuse kollektiivides, mida juhivad silmapaistvad kunstimeistrid.

Meie rahvas armastab oma heliloojate loomingut — NSV Liidu rahvakunstniku, silmapaistva muusikateoretiku rahvusliku ooperikunsti rajaja Uzeir Hadžibekovi ooperit «Kör-oglo», M. Magomajevi ooperit «Nargiz», F. Amirovi ooperit «Sevil», D. Džangiroti ooperit «Azad», R. Mustafajevi ooperit «Vagif», NSV Liidu rahvakunstniku Kara Karajevi ballette «Seitse kaunitari» ja «Kõue rada», A. Badalbeili balletti «Neitsitorn», S. Hadžibekovi balletti «Gülšen». Juba palju aastaid püsivad muusikalise komöödiateatri repertuaaris meie parimad operetid «Aršin mal alan» («Rändkaupmees»), «Durna», «Ulduz», «Gezjun aidon» ja teised.

Nõukogude võimu aastail on arenenud sümfooniline muusika. D. Hadžijevi «Leninile pühendatud sümfoonia», K. Karajevi «Leili ja Medžnun», F. Amirovi «Kürdovšarō», Nijazi Tagizade «Rast», S. Hadžibekovi «Karan», S. Aleskerovi «Bajati-Širaz» on eredad näited sümfoonilisest muusikast. Heliloojate Seid Rustamovi, R. Hadžijevi, Agabadži Rzajevi, Džangira Džangiroti, Tofik Kulijevi, Gambar Husseinli, Šafigi Ahhundovi, Adili Husseinzade ja teiste laulud on saavutanud suure edu ka väljaspool Aserbaidžaaani piire.

Puudus ei ole ka silmapaistvatest interpretidest. NSV Liidu rahvakunstnike Ševket Mamedova, Rašid Beibutovi, Aserbaidžaaani NSV rahvakunstnike Seid Šušinski, Han Šušinski, Agabab Bunjatzade, Ševket Alekperova, Husseinaga Hadžibababekovi, teeneliste kunstnike Rubaba Mura-

Kaspia meri.

dova, Frangiz Ahmedova, Sara Kadõmova, Ljutfijar Imanovi nimed on tuntud kogu Nõukogude Liidus.

1960. aastal esines aserbaidžaani filharmoonia rahvalaulude ja tantsude riiklik ansambel edukalt Põhja-Aafrika riikides. Laulud vabariigist, tema kõrgetest mägedest ja viljakandvatest põldudest, tema õnnelikest inimestest helisesid Tunise ja Maroko, Rabati ja Casablanca kohal. «Braavo!», «Aserbaidžaani artistid võlusid meid ära!» kirjutasid nende linnade ajalehed.

Vabariigis on palju draamateatreid. Aserbaidžaani Riikliku M. Azizbekovi nimelise Akadeemilise Draamateatri

seinte vahel kasvasid üles niisugused silmapaistvad aserbaidžaani lavameistrid nagu A. M. Šarifzade, Ulvi Radžab, M. A. Alijev, Sidgi Rahulla, Marzija Davudova, I. Idajatzade, Azizahanum Mamedova.

D. Džabarlõ nimelise kinostuudio «Aserbaidžaanfilm» loodud filmid «Aršin ma' alan», «Kaugetel randadel», «Jutustus Kaspia naftatöolistest», «Mere vallutajad», «Teiselpool Araksit» on äratanud tähelepanu kõikides maades. Laialdane kinode võrk teenindab vaatajaid niihästi linnades kui ka kõige kaugemates maarajoonides.

Vabariigi kunstnike A. Azimzade, S. Salamzade, G. Halõkova, R. Mustafajeva, I. Ahhundova, T. Tagijeva, S. Šarifova teosed kajastavad rahva ajaloolist minevikku ja tema saavutusi sotsialistlikus ülesehitustöös. Üleliidulistel ja välismaal korraldatud näitustel pälvisid tähelepanu aserbaidžaani rahvakunstnike M. Abdullajevi, B. Mirzazade, T. Tagijevi, S. Bahlulzade, E. Rzagulijevi ja teiste maalid. Kunstnik T. Salahov on loonud eredaid portreesid Bakuu naftatöolistest ja helilooja Kara Karajevi portree.

Skulptorid D. Garjagdõ, F. Abdurahmanov ja P. Sebsai on loonud suurepäraseid monumente ja mälestusmärke, mis kaunistavad vabariigi pealinna.

Kunstnike L. Kerimovi, K. Kjazimzade ja I. Ahhundovi ornamentaalsetes ja süžeelistes vaipades on taas sündinud rahvusliku ornamentaalkunsti vanad traditsioonid.

Põlju on tehtud ka kaasaegse arhitektuuri alal. Nii näiteks on arhitektid S. A. Dadašev, A. A. Usseinov, G. M. Alizade, M. M. Madatov, G. A. Medžidov jt. loonud Lenini muuseumi filiaali hoone, M. Azizbekovi nimelise Aserbaidžaani Draamateatri hoone, Aserbaidžaani paviljoni NSV Liidu rahvamajanduse näitusel, M. F. Ahhundovi nimelise Avaliku Raamatukogu hoone jt.

*

Võib-olla ei jõudnud me näidata ja rääkida teile kõigest. Kuid loodame ja usume, et tulete veel kord Aserbaidžaani ja kordame veel kord matka mööda meie maa linnu ja külasid.

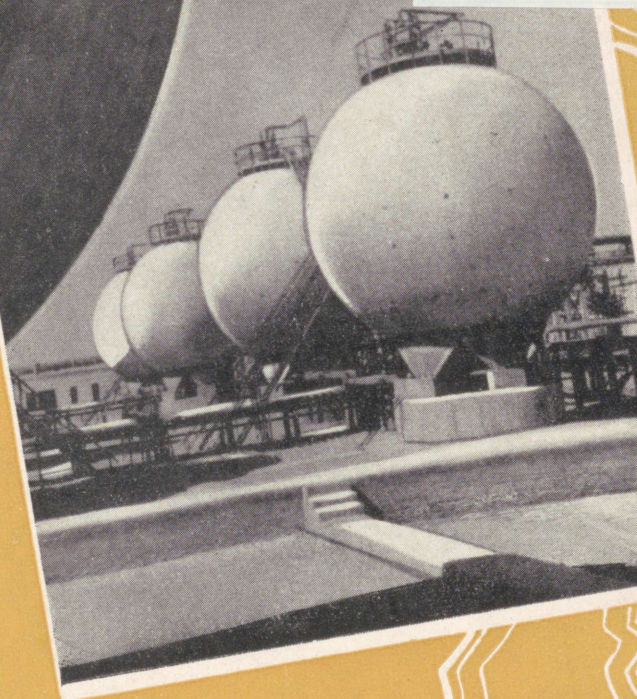
S. M. Kirovi nimelisest kultuuri- ja puhkepargist heitke hüvastijätuks pilk Bakuu lahele, meie vabariigi pealinna panoraamile ning viige oma südames kaasa see mälestus meie pealinnast ja oma uutest ustavatest sõpradest.

↑ ↓
10 kop.

A

25298

206018

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00425394 6

